

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU**

DIPLOMSKI RAD

**NACIONALNI IDENTITET I SOCIJALNA DISTANCA STUDENATA
HRVATSKE, BOŠNJAČKE I SRPSKE NACIONALNOSTI**

MENTOR: doc. dr. sci. Dinka Čorkalo

DUŠANKA KOSANOVIĆ

Zagreb, 2003.

SADRŽAJ :

1. UVOD	1
1.1. ODREĐENJE POJMA NACIONALNOG IDENTITETA	4
1.2. KOMPONENTE NACIONALNOG IDENTITETA	8
1.3. OBLICI NACIONALNE VEZANOSTI	10
1.4. SOCIJALNA DISTANCA	11
2. PROBLEMI ISTRAŽIVANJA	14
3. METODOLOGIJA	15
3.1. ISPITANICI	15
3.2. POSTUPAK	16
3.3. INSTRUMENTI	17
4. REZULTATI I RASPRAVA	19
5. ZAKLJUČAK	41
6. SAŽETAK	43
6.1 KLJUČNE RIJEČI	44
7. LITERATURA	45

1. UVOD

Pojam nacionalnog identiteta u okviru psihologijske literature predstavlja relativno neistraženo područje, kako u nas, tako i u svijetu. Sama činjenica da ne postoji općeprihvaćena definicija nacionalnog identiteta, te da se pojedina istraživanja koja i jesu provedena temelje na različitim polaznim definicijama ovog pojma, ukazuje na to da se jedno ključno područje socijalne psihologije tek počinje razvijati. Na to ukazuje i nejednoznačnost pojmova iz ovog područja, pri čemu različiti autori na subjektivan način pridodaju značenje pojedinom pojmu. Tako Phinney (1990.) u pregledu i analizi dosadašnjih istraživanja navodi da se u velikom broju radova nalaze različite definicije i mjere etničkog identiteta ili da ih čak niti nema.

Nadalje, ovdje vidimo da autorica koristi naziv "etnički identitet". Bitno je uočiti razliku između etničkog identiteta, na koji se odnose rezultati njezinih istraživanja, i nacionalnog identiteta kojim se bavimo u okviru ovog istraživanja. Ovi termini u našoj literaturi često predstavljaju sinonime i općenito se malo pridaje pažnje njihovom razlikovanju jer im se značenja uvelike isprepliću. Na to ukazuje i činjenica da se u "Leksikonu migracijskog i etničkog nazivlja" (Heršak, 1998.) nalazi definicija pojma etničkog identiteta, ali ne i definicija pojma nacionalnog identiteta. Uz "etnički identitet" (engl. ethnic identity) navodi se da je to pojam koji se najprije razvio u angloameričkoj znanosti te se proširio u zapadnoevropsku uporabu. Pojam etnička manjina često se rabi kao istoznačnica za nacionalnu manjinu, no ono što je bitno kod ovog pojma, da bi ga razlikovali od nacionalnog, je odrednica zajedničkog porijekla kao podloga zajedničke kulturne baštine. Dakle, kod pojma "etničko" naglasak se stavlja na rod, srodstvo, porijeklo i rodoslovlje (Smith, 1991., prema Paratušić, 2001.).

Kako je navedeno, pojam "etnički identitet" potječe iz istraživanja koja se odnose na američko područje. U američkom društvu naziv Amerikanac označava pripadnost državi/naciji, a ako nas zanima njegovo porijeklo, tada govorimo o etničkoj pripadnosti. Tada se, ovisno o zemlji iz koje pojedinci (ili njihovi preci) potječu, oni nazivaju američki Španjolci, američki Kinezi, američki Poljaci i sl., a kroz svijest o pripadnosti tim skupinama razvija se etnički identitet.

Za razumijevanje pojma "nacionalno", da bismo razumijeli nacionalni identitet, bitno je određenje i postojanje političke zajednice. Ona uključuje zajedničke institucije, prava i dužnosti za sve članove društva, te definiranje prostora (teritorija) koji je ograničen i s kojim se članovi identificiraju. (Smith, 1991., prema Paratušić, 2001.).

Mnogobrojne promjene i sukobi koji počivaju na nacionalnim razlikama, te njihove tragične posljedice potakle su interes istraživača za ovo područje. Možemo stoga reći da su sustavna znanstvena istraživanja pojava i procesa koji se odnose na pojam nacionalnog tek na svojim počecima. Interes za ovu tematiku oduvijek postoji i njime se bave stručnjaci s različitih područja: povijesničari, filozofi, sociolozi, antropolozi te odnedavno, dakle, i socijalni psiholozi. Zajednička je namjera shvatiti i opisati fenomen nacionalnog identiteta te integrirati i primijeniti znanja i spoznaje koje su dobivene istraživanjima. Zajednički cilj je unapređenje i osvještavanje čitavog društva, s posebnim naglaskom na razvijanje i poticanje međunacionalne tolerancije.

Budući da je u svijetu sve manje jednonacionalnih država i da se uslijed opće globalizacije javlja multietičnost i multikulturalnost (Weiner, 1998., prema Ćorkalo i Kamenov, 1999.) jedan od osnovnih zadataka suvremenog društva je poticanje međunacionalne tolerancije. No ovdje se javlja problem koji otvara mnogobrojna pitanja i predstavlja široko područje istraživanja, a odnosi se na niz promjena u suvremenom društvu koje su vezane uz proces globalizacije: promjene u tehnologijama, u brzini izmjene informacija, a ponajviše promjene koje se odnose na mijenjanje, pa i brisanje granica. Postavlja se pitanje mogu li ljudi kvalitetno percipirati i integrirati većinu društvenih promjena koje se odvijaju vrlo brzo, pa tako i promjene kojima se mijenja nacionalni sastav njihovih i susjednih zemalja, posebno u onim zemljama u kojima stanovništvo predstavlja sudionike ili svjedoke ratnih zbivanja.

Uslijed niza promjena, i za nacionalni identitet je karakteristično da ne predstavlja krut, već vrlo dinamičan koncept koji se razvija i mijenja – kako kroz život pojedinca, tako i kroz život nacije.

U sociološkoj literaturi u kojoj se razmatraju pitanja vezana uz ovu temu, autori navode i novo viđenje "nacionalnog". Tako Z. Lerotić u svom tekstu "Građanski nacionalizam i etnonacionalizam" govori o tranziciji etnonacionalizma koji se od etničkog nacionalizma (kojeg karakteriziraju "događaji i napetosti koji kod običnih ljudi stvaraju visoku emocionalnu napetost, nesigurnost i koji žeste javnost uz afektivne i borbene nastupe i javne obračune") treba transformirati u građanski nacionalizam "koji je usmjeren na gospodarsko, sportsko i kulturno nadmetanje između naroda-država. Takav nacionalizam ukazuje na postojanje napetosti, suparništva, sporova i kriznih stanja, ali isključuje sukobe uslijed etničkih, rasnih, vjerskih ili nacionalnih razlika." (Lerotić, 1998.).

U navedenom primjeru vidimo razliku u korištenim terminima u okviru sociološke literature u odnosu na termine koje koristimo u području socijalne psihologije. Ovako korištenom pojmu "građanskog nacionalizma" u socijalnoj psihologiji odgovara značenje pojma patriotizam, dok se pojam nacionalizam koristi u smislu etnonacionalizma. Ovo je također primjer na kojem vidimo koliko se nejednoznačnosti i razlika u terminologiji javlja u literaturi s različitih područja znanosti koja govori o pojavama vezanim uz "nacionalno".

Ovakav pogled na problem ukazuje na to da se "nacionalno" kao fenomen ne može niti ukloniti, niti izbjeći nego ga je kao pojavu potrebno civilizirati i kultivirati.

Tako autor John Rex (1996.) na sličan način opisuje pojam "nacionalnog" kod modernih nacija Zapadne Europe i Amerike, pri čemu naglašava univerzalnije vrijednosti vezane uz način života stanovništva, a ne emocionalnu vezanost uz nacionalnu ideologiju.

U daljnjem tekstu govorimo o određenju pojma nacionalnog identiteta. Najveći broj informacija koje se odnose na detaljno određenje navedenog pojma uglavnom proizlaze iz radova Jean S. Phinney koji se odnose na proučavanje etničkog identiteta manjinskih skupina američkog kontinenta. Stoga se u daljnjem tekstu isprepliću termini etničko/nacionalno. S obzirom na kulturalnu, nacionalnu i etničku strukturu i specifičnost zemlje u kojoj su provedena istraživanja u ovom radu, u uvodnom poglavlju koje iznosi dosadašnje spoznaje korištena su oba termina, ovisno o porijeklu relevantnih informacija.

Nakon uvodnog dijela, u radu je korišten termin nacionalni identitet.

U istraživanju nacionalnog identiteta, koje predstavlja relativno novo i neistraženo područje, neki autori u cijelosti koriste pojmove nacionalno i etničko kao istoznačnice (npr. u radu A. Paratušić, 2001.).

ODREĐENJE POJMA NACIONALNOG IDENTITETA

I TEORIJE NACIONALNOG IDENTITETA

Osnovni teorijski okviri koji definiraju nacionalni identitet su: teorija socijalnog identiteta, model akulturacije i razvojne teorije. U daljnjem tekstu detaljnije su opisana navedena teorijska polazišta.

1. TEORIJE SOCIJALNOG IDENTITETA

Prema ovoj teoriji autora Tajfela i Turnera (Tajfel, H. i Turner, J.C., 1986.) identitet svakog čovjeka podrazumijeva postojanje socijalnog identiteta koji proizlazi iz pripadnosti pojedinca različitim grupama. Nacionalni identitet je dio socijalnog identiteta koji se temelji na osjećaju pripadnosti nacionalnoj grupi/naciji. Samo članstvo u grupi dovodi do razvijanja osjećaja pripadnosti što pridonosi pozitivnom samopoimanju. Primarna motivacija pojedinca, kao člana grupe, je razvijanje pozitivnog socijalnog identiteta, jer takav identitet pridonosi njegovom psihičkom zdravlju, osjećaju sigurnosti, vlastite vrijednosti, samopoštovanju, osjećaju pripadanja društvu i sl. Da bi se to ostvarilo, grupa se nastoji pozitivno vrednovati. No kada pripadnost određenoj grupi ne donosi navedene dobrobiti, nego razvija suprotne efekte (smanjenje samopouzdanja, gubitak osjećaja vlastite vrijednosti i sl.) govorimo o negativnom socijalnom identitetu. Takav identitet se može razviti npr. u dodiru manjinske s većinskom grupom pri čemu se razvija nisko samopoštovanje kod članova manjinske grupe jer se pojedinac percipira kao član inferiorne grupe. Dva su načina na koje se rješava nastalo stanje.

Prvi način je odbacivanje trenutnog socijalnog identiteta i prijelaz u dominantnu grupu, no to može imati negativne psihološke posljedice. Također to je nemoguće učiniti ako su granice grupe čvrste (npr. spol, rasa).

Drugi način razrješenja negativnog socijalnog identiteta je zadržavanje postojećeg identiteta i razvijanje mehanizama "obrane" svoje grupe (Tajfel, H. i Turner J.C., 1986.). To se ostvaruje razvojem ponosa unutar grupe (npr. kod nacionalnih grupa radi se o usporedbi s drugim nacionalnim grupama, dakle općenito usporedbom s manjinskom, a ne s dominantnom grupom i to tako da ishod usporedbe bude pozitivan, dakle, odabiru se one grupe za koje se zna da imaju neku karakteristiku koja je lošija ili ima negativno značenje, dok je kod vlastite grupe ta karakteristika "jaka" ili pozitivna.). Osim toga, da bi se stekao pozitivan socijalni identitet moguće je reinterpretirati nepovoljne karakteristike na taj način da se inzistira na onim dimenzijama na kojima bi usporedba bila

povoljna, a ignoriraju se dimenzije na kojima je usporedba nepovoljna. Na primjer, ako neka nacionalna grupa nema osobito bogatu kulturnu baštinu, no kroz povijest je imala izrazito dobre vladare (vojskovođe, predsjednike) koji su se npr. zalagali za ekonomski prosperitet naroda, tada se neće predstavljati kroz kulturalna postignuća, već će naglašavati dobrobiti i vrijednosti koje su postignute zahvaljujući dobrim državicima.

Najizrazitija identifikacija s vlastitom grupom uslijedit će kada su granice među grupama nepropusne, kada su statusni odnosi nestabilni, te kada se razlike percipiraju kao nelegitimne.

Kada govorimo o nacionalnosti, ona može biti određena porijeklom ili vlastitim opredjeljenjem, pri čemu osjećaj pripadnosti određenoj naciji proizlazi iz samoodređenja sebe kao člana nacionalne grupe, a značajnu ulogu ima emocionalna komponenta. Članovi iste grupe dijele vrijednosti, stavove, vjerovanja, običaje, jezik, religiju.

Također je moguće da se pojedinac nalazi pod utjecajem dviju različitih kultura, dakle, postoji mogućnost identifikacije s dvije različite kulture. Pokazalo se da takva situacija može imati nepovoljan utjecaj na formiranje identiteta uslijed konflikta vrijednosti, stavova i normi kod onih nacija/kultura koje su bitno različite. Pozitivan utjecaj dviju različitih kultura postoji kada su kulture sličnih vrijednosti, stavova i normi, a to pridonosi svijesti o raznolikosti i, što je najbitnije, toleriranju razlika.

2. MODEL AKULTURACIJE

Pojam akulturacije odnosi se na promjene stavova, vrijednosti i ponašanja kod nositelja dviju ili više različitih kultura uslijed njihove interakcije te dugog i izravnog dodira. Promjene koje se dešavaju uslijed takvih kontakata su izraženije na razini grupe nego na razini pojedinca. Na primjer, o akulturaciji govorimo kada postoji duži kontakt između pripadnika istočnjačke i zapadnjačke kulture pri čemu, dakle, prisustvom na istom prostoru dolazi do transformacije izvornih kulturalnih modela jedne ili obje skupina.

U okviru određenja etničkog identiteta, Phinney koristi ovaj model kojim opisuje kako se razvija etnički identitet manjinskih grupa na američkom području, pri čemu je fokus na činjenici da te manjinske grupe pripadaju kulturama koje su različite od većinske. Proučava se što se dešava u kontaktu pripadnika tih kultura s dominantnom, npr. zapadnjačkom kulturom.

Ovdje je naglasak na načinu na koji se pojedinac odnosi prema vlastitoj grupi koja je dio šire zajednice.

Pri analizi promjena do kojih dolazi uslijed dužeg kontakta pripadnika različitih etničkih skupina s dominantnom kulturom, polazi se od dva različita teorijska modela.

Jedan je LINEARNI/BIPOLARNI MODEL koji pretpostavlja da su etnički identitet i akulturacija međusobno isključivi, što znači da jačim uključivanjem u širu zajednicu slabi etnički identitet i obrnuto.

DVODIMENZIONALNI MODEL pretpostavlja da pojedinac može biti nezavisno vezan za vlastitu, manjinsku i za dominantnu kulturu. Prema stupnju identifikacije s manjinskom i dominantnom grupom razlikujemo četiri tipa orijentacije (Phinney, 1990.) :

Bikulturalizam se odnosi na snažnu identifikaciju s obje kulture.

Ova orijentacija se odnosi na osobe koje prihvaćaju svoje porijeklo i njeguju tu vezu te istovremeno u istoj mjeri prihvaćaju i cijene kulturu u kojoj žive (koja je dominantna).

Asimilacija je snažna identifikacija s dominantnom, a slaba s vlastitom kulturom. Ako uzmemo za primjer našu zemlju, možemo navesti primjer Volksdeutschera. To su ljudi koji imaju njemačko porijeklo, naseljavaju područje istočne Hrvatske te se, uslijed generacijama dugog boravka na tom području, deklariraju kao Hrvati, a ne više kao Nijemci.

Separacija je snažna identifikacija s vlastitom, a slaba s dominantnom kulturom. Ovakvu orijentaciju nalazimo kod getoiziranih kultura.

Marginalizacija je slaba identifikacija s bilo kojom kulturom.

3. RAZVOJNE TEORIJE

U okviru razvojnih teorija etnički (nacionalni) identitet predstavlja dinamičan koncept koji je promjenjiv u vremenu i kontekstu. Polazište predstavlja Eriksonova teorija formiranja ego – identiteta u kojoj ostvareni identitet predstavlja rezultat dugotrajnog eksperimentiranja i istraživanja.

Ovu koncepciju razvoja identiteta Phinney (1990.) preuzima i primjenjuje na opisivanju razvoja etničkog identiteta, pri čemu navodi tri faze njegova razvoja. Usvajanje ovakvog identiteta predstavlja proces u kojem pojedinac preispituje njegovu ulogu u svom životu.

Prva faza je FAZA DIFUZNOSTI, NEISTRAŽENOG IDENTITETA.

U ovoj fazi se nalaze adolescenti i sve osobe koje nisu nikad istraživale etnički identitet. Prema nekim autorima kod pripadnika etničkih manjina u ovoj fazi javlja se preferencija dominantne kulture. Ovakav odabir može biti i posljedica toga da pojedinac jednostavno nije razmišljao o etničnosti (naonacionalnosti). Također postoji mogućnost da roditelji preuzmu većinski identitet pa pojedinac jednostavno preuzme stavove roditelja, bez vlastitog istraživanja.

Druga faza je FAZA ISTRAŽIVANJA.

Očituje se kroz uključivanje u život vlastite etničke skupine, a svijest o pripadnosti vlastitoj skupini raste kroz različite aktivnosti: sudjelovanje u kulturnim događanjima, čitanje, informiranje, posjećivanje etničkih muzeja i sl.

Treća faza je FAZA INTERNALIZACIJE IDENTITETA.

Javlja se kao rezultat istraživačkih aktivnosti, a znači razumijevanje i vrednovanje vlastite etničnosti. Značenje internaliziranog identiteta je različito kod svakog pojedinca i grupe jer postoje različita osobna i povijesna iskustva. Internalizirani etnički identitet ne znači nužno visok stupanj etničke uključenosti, jer osoba može biti svjesna etničke pripadnosti, a ne održavati običaje. Također ovo ne znači kraj procesa jer ponovo može doći do preispitivanja identiteta i njegovog značenja.

Ovaj model je primjenjiv i za dominantnu grupu pri čemu se izmjena faza može odvijati sporije jer se pojedinac duže zadržava u prvoj fazi neistraženog identiteta (preuzima vrijednosti grupe, pa se ne javlja potreba za istraživanjem).

II KOMPONENTE NACIONALNOG IDENTITETA

Osnovne komponente nacionalnog identiteta (Phinney, 1990.) dobivene su u istraživanjima koja su provedena u zemljama s visokim stupnjem multikulturalnosti i nacionalno mješovitim stanovništvom (u Sjedinjenim Američkim Državama, na uzorcima etničkih manjina).

Utvrđene su četiri komponente:

1. **KOMPONENTA SAMOIDENTIFIKACIJE/SAMODEFINIRANJA** sebe kao člana određene nacionalne grupe. Samoidentifikacija može biti određena porijeklom, ali također i iskaz vlastitog opredjeljenja. Prema istraživanju koje je u Australiji proveo Feather (1994.) pokazalo se da je snažnija nacionalna identifikacija povezana s jače izraženim favoriziranjem vlastite grupe, većom grupnom pristranošću i izraženijim kolektivističkim vrijednostima.

2. **OSJEĆAJ PRIPADNOSTI** određenoj grupi. Taj osjećaj može po intenzitetu varirati od vrlo snažnog osjećaja pripadnosti, gdje je jaka emocionalna vezanost, pa do osjećaja samo formalne pripadnosti grupi, pri čemu postoji odsustvo emocionalne vezanosti. Ova komponenta se uglavnom ispituje preko vezanosti za vlastitu grupu ili kao osjećaj različitosti, izdvojenosti vlastite u odnosu na druge grupe.

3. **POZITIVNI ILI NEGATIVNI STAVOVI PREMA ČLANSTVU U GRUPI.** Biti član neke grupe ne znači nužno i imati pozitivan stav prema toj grupi. Pozitivni stavovi se istražuju preko pozitivnih afektivnih reakcija, npr. ponos, zadovoljstvo pripadnošću, prihvaćanje vlastite grupe.

Nepostojanje pozitivnih ili izražavanje negativnih stavova ukazuje na odbijanje i poricanje vlastitog nacionalnog identiteta, a manifestira se i kao želja za prelazak u drugu nacionalnu grupu.

4. **UKLJUČENOST U RAD I ŽIVOT NACIONALNE GRUPE** odnosi se na sudjelovanje u njegovanju vlastite nacionalne tradicije i kulture. Najznačajniji indikatori uključenosti su: upotreba nacionalnog jezika, način sklapanja prijateljskih i intimnih veza, sudjelovanje u formiranju nacionalnih institucija (zavičajni klubovi, društva), njegovanje nacionalnih vrijednosti, poznavanje povijesti i kulture i sl.

U nizu istraživanja pokazalo se da ljudi svoj nacionalni identitet određuju na osnovi različitih kriterija koji mogu biti u različitoj mjeri jasni ili očiti. Tako su rođenje i državljanstvo, jezik i religija jasni i očiti kriteriji, a osjećaj pripadnosti određenoj naciji manje jasan kriterij (Druckman, 1994., prema Čorkalo i Kamenov, 1999.). Kada govorimo o važnosti pojedinih kriterija, rezultati istraživanja koje je 1995. godine proveo International Social Survey Programme pokazuje da su rođenje, državljanstvo, mjesto boravka, poštivanje državnih institucija, poznavanje jezika i osjećaj nacionalne pripadnosti podjednako bitni kriteriji u određenju nacionalnog identiteta.

Navedene komponente nacionalnog identiteta Phinney izdvaja iz niza istraživanja kao one aspekte koji se najčešće pojavljuju uz ovaj pojam. Pri mjerenju etničkog identiteta, u dotadašnjim istraživanjima, korištene su različite kombinacije navedenih komponenti pri čemu su postojale različite čestice koje su opisivale pojedinu komponentu. U malom broju izvješća su postojali podaci o pouzdanosti mjerenja, a tamo gdje su postojali, koeficijent pouzdanosti kretao se od 0.35 do 0.90. Najčešće je pouzdanost bila izrazito niska. Također se vrlo rijetko koristila ista mjera za navedeni konstrukt.

Ovakvi rezultati su pokazali da je neupitno najbitniji daljnji smjer u istraživanju nacionalnog identiteta razvijanje valjanih i pouzdanih instrumenata za mjerenje nacionalnog identiteta, odnosno njegovih komponenti.

U okviru našeg istraživanja za utvrđivanje nacionalnog identiteta korištena je "Skala nacionalnog identiteta" koja je detaljnije opisana u daljnjem tekstu.

III OBLICI NACIONALNE VEZANOSTI

Oblike nacionalne vezanosti možemo promatrati s dva aspekta. Prvi se aspekt odnosi na fazu društvenog razvoja pojedine nacionalne države, a drugi je aspekt pojedinca.

S obzirom na prvi aspekt, Katz (prema Šiber, 1998.) navodi oblike nacionalne vezanosti s obzirom na fazu društvenog razvoja u kojoj se nalazi nacionalna država. Pozivanje na nacionalni identitet kod država koje su u procesu formiranja ima za cilj ujediniti stanovništvo i obranu od tuđe vlasti. Inzistira se na nacionalnom suverenitetu i kulturnom identitetu.

U razvijenim društvima, u periodu jačanja i širenja moći, za nacionalnu ideologiju karakteristično je naglašavanje kulturne nadmoći zemlje, što "opravdava" eksploataciju drugih zemalja.

U birokratsko-tehnokratskim društvima, kao što su kapitalistička ili socijalistička, karakteristično je veličanje države, njene moći i snage. Tamo gdje vladajući sloj gubi moć naglašavaju se tradicija i povijest.

S obzirom na drugi aspekt, dakle, aspekt pojedinca koji je više psihološki, Guetzkov (prema Šiber, 1998.) razlikuje pet oblika nacionalne vezanosti:

ISKLUČIVA NACIONALNA VEZANOST postoji kada je izrazita svjesnost pripadnosti vlastitoj naciji uz omalovažavanje drugih nacija. Psihološki sadržaj ovakve vezanosti izražava se kao nacionalizam, etnocentrizam i šovinizam.

ISTAKNUTA NACIONALNA VEZANOST označava određeni stupanj nacionalne idealizacije te patriotizam, ali i prihvaćanje drugih nacija (u smislu da nisu inferiorne spram vlastite nacije).

VIŠESTRUKA NACIONALNA VEZANOST ili internacionalizam podrazumijeva pripadnost vlastitoj naciji, ali se teži međunacionalnoj suradnji i sporazumijevanju. Naglašava se lojalnost prema čovječanstvu, onome što je humano, vrijedno, napredno.

KOZMOPOLITIZAM ne uključuje osjećaj pripadnosti naciji, nego se javlja osjećaj vezanosti uz općeljudsku zajednicu i težnja da se prevladaju uski nacionalni interesi.

ANACIONALIZAM podrazumijeva individualizam, potpuno odsustvo vezanosti za naciju pri čemu se nacionalni osjećaji smatraju štetnima i nepotrebnima.

SOCIJALNA DISTANCA

Socijalna distanca odnosi se na stupanj bliskosti u socijalnim odnosima koje neka osoba prihvaća s pripadnicima drugih socijalnih skupina.

Američki sociolog E. S. Bogardus (1925., prema Petz, 1992.) konstruirao je skalu za mjerenje i kompariranje stavova prema rasnim i etničkim grupama, ali se ona uz određene modifikacije može primijeniti za ispitivanje socijalne distance prema bilo kojoj skupini osoba. Stoga se skala socijalne distance naziva i Bogardusova skala.

Skalu čini sedam čestica (tvrdnji) koje predstavljaju kontinuum koji polazi od najvećeg stupnja bliskosti koji je osoba spremna prihvatiti s prosječnom osobom određene grupe, dakle prihvaćanje da se stupi u brak, do neprijateljskog stava (da se prosječni pripadnik određene grupe protjera iz zemlje). Pojedine čestice na cijelom rasponu skale su sljedeće:

- 1 – stupiti u brak
- 2 – biti bliski prijatelji
- 3 – biti susjed (da stanujemo vrata do vrata)
- 4 – raditi zajedno
- 5 – biti poznanik
- 6 – prihvatiti ih samo kao posjetitelje u zemlji
- 7 – prognati ih iz zemlje

Logika skale je da stupanj bliskosti koji je osoba spremna ostvariti s prosječnim članom određene grupe, iskazan procjenom na skali, odgovara njenom odabiru i ponašanju u stvarnom životu (Payne i York, 1974., prema Čilić, 1997.). Rezultat na skali izražen je brojem čija vrijednost ukazuje na prihvatljiv stupanj bliskosti. Veći rezultat na skali ukazuje na veću distancu.

Bogardus je skalu prvenstveno koristio za mjerenje distance prema etničkim skupinama, no ona se može koristiti za mjerenje distance prema različitim grupama. Čilić (1997.) navodi autore koji su distancu mjerili među skupinama različitih profesija (Wilkinson, 1929.), prema nacionalnim i religijskim grupama (Melikian i Prothro, 1952.), prema političkim, ekonomskim, rasnim skupinama (Best i Sohner, 1956.), te oni koji su skalu koristili u vezi s ponašanjem na izborima, dakle, prema političkim strankama (Kirsch, 1957.) .

Primjenom skale socijalne distance na nacionalnim skupinama na indirektan način mjerimo predrasude ispitanika, pa se na osnovi dobivenih rezultata može zaključivati i o stupnju međunacionalne tolerancije jedne nacionalne skupine prema drugoj. Veća distanca ukazuje na niži stupanj tolerancije.

Socijalna distanca koju jedna grupa ima prema drugoj predstavlja jedan od prediktora ponašanja prema toj vanjskoj grupi (Le Vinne i Campbel, 1973., prema Čilić, 1997.). Stoga, na osnovi dobivenih rezultata možemo govoriti i o međunacionalnoj toleranciji, te spremnosti različitih nacionalnih skupina da razvijaju duh suradnje i multikulturalnosti na ovom području.

Kroz niz istraživanja u različitim zemljama i kulturama pokazalo se da različiti faktori određuju osnovu socijalne distance (Bethlehem i Kingsley, 1976., prema Čilić, 1997.). To mogu biti: rasa, religija, nacionalnost, profesija ili politička ideologija. Dakle, ovisno o karakteristikama ispitanika (npr. porijeklu), pridavat će se različita težina različitim faktorima koji određuju socijalnu distancu npr. neke grupe mogu naglašavati nacionalnost više od ostalih faktora, druge grupe mogu naglašavati klasnu pripadnost i sl.

Tako je, recimo, mjerenjem socijalne distance prema Ircima upitno je li dobivena vrijednost distanca prema nacionalnosti (irskoj) ili prema religiji (katoličkoj).

Triandis i Triandis (1960., prema Čilić 1997.) su proveli istraživanje s ciljem da utvrde važnost različitih faktora socijalne distance za njihove ispitanike te utjecaj subjektive rase, religije, nacionalnosti, socijalne klase na njihovu ukupnu socijalnu distancu. Došli do sljedećih rezultata:

Bijelci pokazuju veću ukupnu socijalnu distancu od crnaca, žene veću nego muškarci, katolici veću nego protestanti, a protestanti veću nego Židovi.

Kod socijalne klase, najniža socijalna klasa pokazuje veću distancu od niže srednje, a niža srednja veću od više srednje.

Ispitanici iz zemalja sjeverne i sjeverozapadne Europe pokazuju veću distancu nego ispitanici južne i istočne Europe.

U psihologiji je mali broj istraživanja koja se bave nacionalnim ili etničkim identitetom, te povezano s tim, i međunacionalnom tolerancijom. Takvo stanje može biti odraz činjenice koliko je ovo osjetljivo područje, posebno u društvima u kojima postoji emocionalni i ideološki naboj vezan uz pojam "nacionalno".

Na području bivše Jugoslavije također je postojao mali broj istraživanja, a ona koja su postojala uglavnom su se odnosila na ispitivanje socijalne distance prema pojedinim narodima koji su živjeli na području bivše SFRJ. Često su se dobiveni rezultati interpretirali kao zadovoljavajući, no sustavno je ignorirana činjenica da je 10-15% ispitanika izražavalo izrazitu socijalnu distancu što je ukazivalo na postojanje ozbiljnih problema u međunacionalnim odnosima (prema Šiber, 1998.). No događaji koji su se odigrali na ovim prostorima iznijeli su u prvi plan do tada ignorirane činjenice.

Istraživanjem izraženosti nacionalnog identiteta te socijalne distance dobivaju se relevantne informacije koje imaju posebno značenje u multikulturalnim društvima, a govore koliko su njegovi članovi, kao pripadnici pojedinih nacionalnih, religijskih ili kulturalnih skupina vezani za svoju skupinu te tolerantni jedni prema drugima. Takvi podaci su vrlo bitni jer mogu ukazivati na važne promjene koje se odvijaju u društvu, te predstavljati polazište iz kojeg se mogu predviđati, ali i spriječavati neželjeni događaji.

2. PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Problemi istraživanja su sljedeći:

1. Ispitati izraženost nacionalnog identiteta na uzorku studenata hrvatske, bošnjačke i srpske nacionalnosti, te utvrditi postoje li razlike u njegovoj izraženosti među navedenim grupama.

HIPOTEZA: Studenti bošnjačke i srpske nacionalnosti imaju izraženiji nacionalni identitet u odnosu na studente hrvatske nacionalnosti.

Nacionalni identitet manjinskih grupa je značajno izraženiji od nacionalnog identiteta dominantne grupe.

2. Ispitati izraženost socijalne distance na uzorku studenata hrvatske, bošnjačke i srpske nacionalnosti prema Hrvatima, Bošnjacima i Srbima u Hrvatskoj.

HIPOTEZA: Studenti bošnjačke i srpske nacionalnosti, u odnosu na studente hrvatske nacionalnosti, imaju izraženiju socijalnu distancu prema drugim nacionalnim skupinama, pri čemu nemaju izraženu socijalnu distancu prema dominantnoj skupini (Hrvatima).

3. Ispitati razlike u stupnju socijalne distance kod ispitanika niskog i visokog nacionalnog identiteta.

HIPOTEZA: Ispitanici niskog nacionalnog identiteta imaju manje izraženu socijalnu distancu od ispitanika visokog nacionalnog identiteta.

Hipoteze proizlaze iz postavki teorije socijalnog identiteta.

3. METODOLOGIJA

3.1. ISPITANICI

Ispitivanje je provedeno na ukupno 217 ispitanika, pripadnika hrvatske, bošnjačke i srpske nacionalnosti. Ispitanici su studenti različitih fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Ukupno 13 ispitanika nije korektno ispunilo upitnik te su izuzeti iz uzorka. Dakle, konačni uzorak ispitanika korišten u ovom istraživanju iznosi 204 ispitanika.

Slijedi prikaz strukture ispitanika s obzirom na spol i prosječnu dob, te raspon godina unutar svake nacionalne skupine.

Tablica 1. Struktura uzorka ispitanika (N=204) s obzirom na spol i prosječnu dob unutar svake nacionalne skupine.

nacionalna pripadnost	spol		prosječna dob	raspon godina	ukupno
	muški	ženski			
Hrvati	49	61	22	19 - 32	110
Srbi	28	24	21.9	19 - 28	52
Bošnjaci	22	20	22.9	19 - 29	42

3.2. POSTUPAK

S obzirom na složenost i tematsku osjetljivost istraživanja, te specifičnost kriterija po kojem su odabrani ispitanici (nacionalna pripadnost), podaci su prikupljeni na sljedeće načine: za skupinu ispitanika hrvatske nacionalnosti organizirano je grupno ispitivanje, provedeno u svibnju 2000.godine.

Nadalje, prikupljanje podataka za ispitanike bošnjačke nacionalnosti odvijalo se u svibnju 2000. godine, a za ispitanike srpske nacionalnosti tijekom 2002. godine. Za ove ispitanike (Srbe i Bošnjake) podaci su prikupljeni individualno, što znači da su ispitaniku koji je pristao na sudjelovanje u istraživanju individualno dane upute o svrsi istraživanja i načinu ispunjavanja upitnika, te informacija o potpunoj anonimnosti odgovora. Upitnik se ispitaniku dao u koverti koju je ispitanik, nakon ispunjavanja upitnika, zatvorio i vratio istraživaču. Nije postojalo vremensko ograničenje za odgovaranje, a ispunjavanje upitnika je trajalo u prosjeku oko 30 minuta.

Za sve je vrijedila ista uputa koja se nalazi na početnoj stranici i koja je skupini ispitanika hrvatske nacionalnosti pročitana na početku rada. Kao što je već navedeno, ispitanici bošnjačke i srpske nacionalnosti su radili individualno.

Uputa je glasila:

"Istraživanje u kojem sudjelujete dio je međunarodnog projekta o nekim aspektima političke kulture u različitim zemljama. Na postavljena pitanja nema točnih i netočnih odgovora, važno nam je Vaše osobno mišljenje, pa Vas molim da na sva pitanja odgovorite što je moguće otvorenije i iskrenije. Istraživanje je potpuno anonimno, a Vaši odgovori bit će korišteni isključivo u istraživačke svrhe. Zahvaljujem na suradnji i podršci ovom istraživanju!"

Pri grupnoj primjeni ispitanicima je rečeno da se za nejasnoće mogu obratiti istraživaču, a ispitanicima koji su individualno ispunjavali upitnik na samom upitniku bio je naveden kontakt-broj na koji su se mogli obratiti ili su to mogli učiniti pri ponovnom susretu s istraživačem.

Provedeno istraživanje dio je međunarodnog projekta "National identity and political culture" autora Čorkalo, D., Del Sotto, A., Niens, U., Soysa, C.

Provodi se na području Sjeverne Irske, Šri Lanke, Španjolske i Hrvatske.

3.3. INSTRUMENTI

U istraživanju su korišteni sljedeći instrumenti:

SKALA NACIONALNOG IDENTITETA primijenjena u ovom istraživanju konstruirana je u okviru Ljetne psihologijske škole studenata i nastavnika Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i sastavni je dio upitnika NAIT-98 (prema Čorkalo i Kamenov, 1999.). Polazište za konstrukciju skale bilo je 5 komponenti nacionalnog identiteta (prema Šiber, 1998.): isključiva nacionalna vezanost, istaknuta nacionalna vezanost, višestruka nacionalna vezanost, kozmopolizam i anacionalizam. Za svaku od ovih komponenti odabrane su tvrdnje, ukupno 84, za koje se smatra da ih sadržajno najbolje opisuju, te su primijenjene na prigodnom uzorku. Daljnjom analizom odabrano je 27 tvrdnji koje su zadovoljavale kriterij da je korelacija između pojedine tvrdnje i ukupnog rezultata na skali ≥ 0.60 .

Konačnu verziju skale čini, dakle, 27 tvrdnji. To je skala Likertovog tipa s rasponom vrijednost od 1 do 5. Ispitanik izražava svoj stupanj slaganja sa svakom od tvrdnji pri čemu 1 znači "izrazito se ne slažem", a 5 "izrazito se slažem". Minimalni mogući rezultat je 27, a maksimalni mogući rezultat je 135. Rezultati za pojedinog ispitanika na ovoj skali izražavaju se kao zbroj odgovora uz pojedine tvrdnje.

Unatoč tome što se pri konstrukciji skale polazi od 5 komponenti, ovakav način formiranja ukupnog rezultata je opravdan s obzirom da su rezultati faktorske analize pokazali postojanje jednog generalnog faktora. To je faktor koji se odnosi na osjećaj izražene nacionalne pripadnosti, a kojim se u znatnoj mjeri može objasniti ukupna varijanca rezultata. Ovaj faktor objašnjava čak 40 % ukupne varijance rezultata. U znatno manjoj mjeri objašnjenju varijance pridonose i tri manja faktora, a to su: faktor isključive nacionalne vezanosti, faktor kulturnog i povijesnog aspekta nacionalnog identiteta, te faktor kozmopolitizma.

Koeficijent unutarnje konzistencije dobiven u okviru istraživanja Ljetne psihologijske škole iznosi $\alpha = 0.93$.

SKALA SOCIJALNE DISTANCE namijenjena je indirektnom mjerenju predrasuda ispitanika na taj način da se utvrđuje najveći stupanj bliskosti koji je pojedinac spreman prihvatiti s pripadnicima pojedinih skupina, u ovom istraživanju s pripadnicima različitih nacionalnih skupina. Naime, smatra se da su dane procjene odraz stvarne spremnosti na bliskost koju je ispitanik spreman ostvariti s prosječnim članom pojedine skupine.

Skala se sastoji od 7 čestica koje izražavaju različite stupnjeve bliskosti: 1. stupiti u brak, 2. biti blizak prijatelj, 3. biti susjed (da stanujemo vrata do vrata), 4. raditi zajedno, 5. biti poznanik, 6. prihvatiti samo kao posjetitelje u Hrvatskoj, 7. prognati iz Hrvatske.

Nizak rezultat na skali socijalne distance ukazuje na to da postoji spremnost da se ostvari visok stupanj bliskosti s prosječnim članom procjenjivane skupine.

4. REZULTATI I RASPRAVA

1. IZRAŽENOST NACIONALNOG IDENTITETA

Izraženost nacionalnog identiteta za pojedinu nacionalnu skupinu predstavlja prosječna vrijednost rezultata svih ispitanika te skupine (za svakog ispitanika rezultat se utvrđuje kao ukupan zbroj odgovora na čestice skale). U donjoj tablici prikazane su prosječne vrijednosti za svaku nacionalnu skupinu, dakle za ispitanike hrvatske, bošnjačke i srpske nacionalnosti.

Tablica 2. Prikaz prosječnih vrijednosti rezultata dobivenih na Skali nacionalnog identiteta za tri nacionalne skupine (Hrvati, Bošnjaci, Srbi).

nacionalna pripadnost	N	M	σ	min	max
Hrvati	103	71.24	19.14	35	122
Srbi	42	77.09	19.96	44	135
Bošnjaci	35	96.88	13.46	63	123

Dobivene vrijednosti možemo orijentacijski uspoređivati s obzirom na neutralnu točku (to je 81, jer je minimalni mogući rezultat na ovoj skali 27, a maksimalni 135). S tog polazišta možemo reći da je vrijednost kojom je izražen nacionalni identitet kod skupine ispitanika hrvatske nacionalnosti $M=71.24$ i srpske nacionalnosti $M=77.09$ ispod te neutralne točke, a za ispitanike bošnjačke nacionalnosti $M=96.88$ je iznad neutralne točke.

S obzirom na različita prethodna istraživanja provedena u Hrvatskoj, ali samo na skupinama ispitanika hrvatske nacionalnosti možemo zamijetiti da je, u okviru Ljetne škole studenata i nastavnika Odsjeka za psihologiju prosječan rezultat iznosio $M=86.75$ ($\sigma=20.81$) (prema Čorkalo i Kamenov, 1999.), a u istraživanju koje je provela Lauri (1999.) $M=84.68$ ($\sigma=18.09$). Dakle, u oba prethodna istraživanja dobiven je nešto viši prosječni rezultat od našeg, te također viši od neutralne točke.

Na osnovi ovih usporedbi prosječnih vrijednosti možemo zamijetiti trend opadanja izraženosti nacionalnog identiteta kod ispitanika hrvatske nacionalnosti.

Za provjeru statističke značajnosti razlika u izraženosti nacionalnog identiteta između pripadnika triju nacionalnih skupina koristili smo statistički postupak jednostavne analize varijance.

Tablica 3. Tablica ANOVA za varijablu izraženost nacionalnog identiteta dobivena na rezultatima svih ispitanika.

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F	znač.
između grupa	17191.30	2	8595.650	25.419	0.000
unutar grupa	59854.09	177	338.159		
total	77045.39	179			

Tablica 3.1. Vrijednosti dobivene primjenom Scheffeovog testa pri testiranju razlika u izraženosti nacionalnog identiteta između ispitanika hrvatske, srpske i bošnjačke nacionalnosti.

Grupe	Scheffe	stupnjevi slobode	znač.
Hrvati – Srbi	-1.65	143	0.101
Hrvati - Bošnjaci	-7.33	136	0.000
Srbi - Bošnjaci	-4.99	75	0.000

Dobiveni rezultati pokazuju da je razlika (F -omjer=25.419; $p < 0.01$) između prosječnih vrijednosti u izraženosti nacionalnog identiteta navedenih grupa statistički značajna. Primjenom Scheffeovog testa vidimo da je razlika u izraženosti nacionalnog identiteta statistički značajna između skupine bošnjačke nacionalnosti u odnosu na skupinu hrvatske, te i u odnosu na skupinu srpske nacionalnosti.

Među skupinama ispitanika srpske i hrvatske nacionalnosti nema razlike.

Smjer dobivenih razlika tumačimo s obzirom na veličinu prosječne vrijednosti pojedinih grupa, prema kojima vidimo da je nacionalni identitet ispitanika bošnjačke nacionalnosti značajno izraženiji od nacionalnog identiteta ispitanika hrvatske nacionalnosti, te također značajno izraženiji od nacionalnog identiteta ispitanika srpske nacionalnosti.

Razlika u prosječnoj vrijednosti nacionalnog identiteta između ispitanika hrvatske i srpske nacionalnosti nije značajna, dakle možemo reći da ispitanici ovih skupina imaju u istoj mjeri izražen nacionalni identitet.

Da bismo objasnili dobivene rezultate, osvrnuti ćemo se na teoriju socijalnog identiteta Tajfela i Turnera (Tajfel, H. i Turner, J.C., 1986.). Identitet predstavlja našu sliku o nama samima, dakle daje nam odgovor na pitanje "tko sam ja?". Dok osobni identitet nastaje na osnovi individualnih osobina i postignuća, socijalni identitet nastaje kao rezultat pripadnosti svakog pojedinca određenim grupama. Za nastanak identiteta nije dovoljna sama pripadnost grupi (kod socijalnog identiteta) ili postojanje osobina i postignuća (kod osobnog identiteta), nego je bitno uspoređivanje ovih karakteristika s karakteristikama drugih ljudi. Ovaj postupak se naziva socijalna komparacija. Ishod ovakvih usporedbi određuje stupanj samopoštovanja kod svakog pojedinca. Ako je ishod usporedbe pozitivan, povećava se samopoštovanje; dok negativan ishod usporedbe narušava samopoštovanje.

Povećanjem samopoštovanja razvija se pozitivan socijalni identitet, osjećaj sigurnosti i vlastite vrijednosti, psihičko zdravlje čovjeka, te se također razvija osjećaj pripadnosti društvu. Uslijed razvoja negativnog socijalnog identiteta dolazi do narušavanja samopoštovanja. Prema tome, primarna motivacija svakog pojedinca je da razvija pozitivni socijalni identitet.

Socijalni identitet se razvija, dakle, kroz članstvo u grupi, pri čemu je kriteriji da netko bude član grupe prvenstveno samoodređenje sebe kao njenog člana i/ili da drugi određuju osobu kao člana grupe.

Nacionalni identitet predstavlja vrstu socijalnog identiteta koji proizlazi iz osjećaja pripadnosti određenoj naciji (nacionalnoj grupi) s kojom pojedinac dijeli vjerovanja, vrijednosti, običaje, stavove, jezik, religiju.

Kod nacionalnog identiteta bitan je kriterij samoodređenja sebe kao člana nacionalne grupe, što nužno uključuje i emocionalnu vezanost. Naši rezultati

pokazuju da Bošnjaci imaju značajno izraženiji nacionalni identitet od ispitanika hrvatske i srpske nacionalnosti. Ne postoji značajna razlika u izraženosti nacionalnog identiteta između ispitanika hrvatske i srpske nacionalnosti.

Pri tumačenju ovih rezultata bitne su spoznaje koje su dobivene u nizu različitih istraživanja, a odnose se na činjenicu da sama svijest o prisutnosti ili postojanju vanjske grupe dovodi do unutargrupne pristranosti, odnosno favoriziranja vlastite, te diskriminacije vanjske grupe. Ovo znači da one grupe čiji smo članovi i kojima pripadamo vrednujemo pozitivnije od onih kojima ne pripadamo. Ovakav odnos prema vlastitoj grupi je prirodan i univerzalan jer proizlazi iz potrebe da se vrednujemo na pozitivan način čime postizemo i održavamo visoko samopoštovanje.

Ono što je iznenađujuće je činjenica da se ove pojave javljaju i kada su grupe formirane po nekom trivijalnom, sasvim nebitnom kriteriju (npr. ako skupinu ispitanika podijelimo u dvije grupe na najjednostavniji način da određenom broju ispitanika kažemo da su pripadnici grupe A, a ostalima da su pripadnici grupe B) što nam samo kazuje koliko je pojedincu bitno da u svakoj situaciji razvija pozitivan identitet. Stoga možemo reći da je dobiveni rezultat u skladu s očekivanjima koja proizlaze iz dosadašnjih spoznaja dobivenih u istraživanjima s područja socijalne psihologije.

Za očekivati je da manjinske grupe razvijaju izraženiji nacionalni identitet upravo stoga što se percipiraju kao manjinske, u odnosu na većinsku, dominantnu grupu u određenom društvu. Ova početna hipoteza je djelomično potvrđena kroz dobivenu značajnost razlika u izraženosti nacionalnog identiteta Bošnjaka u odnosu na izraženost nacionalnog identiteta Hrvata, no takva razlika nije dobivena kod izraženosti nacionalnog identiteta Srba u odnosu na izraženost nacionalnog identiteta Hrvata. Stoga postavljenu hipotezu ne možemo jednoznačno prihvatiti niti ju možemo jednoznačno odbaciti.

Nadalje, u odnosu prema dominantnoj grupi, manjinske grupe mogu sebe percipirati kao članove inferiorne grupe, te razviti nisko samopoštovanje, što ima za posljedicu negativan socijalni identitet. Jedan od mehanizama obrane grupe i stvaranja pozitivnog identiteta je razvoj ponosa unutar grupe koji se izražava kroz izraženiji nacionalni identitet.

Dobiveni rezultati ispitanika bošnjačke nacionalnosti koji se statistički značajno razlikuju od rezultata ostalih dviju nacionalnih skupina možda možemo objasniti postojanjem razlika u religijskoj pripadnosti Bošnjaka u odnosu na religijsku pripadnost Hrvata i Srba. Dakle, pripadnost islamu na prostoru gdje je dominantno kršćanstvo dodatno pridonosi jačem razlikovanju kod Bošnjaka. (Oni, dakle, pripadaju manjinskoj skupini i po kriteriju nacionalne, i po kriteriju religijske pripadnosti.)

Kako je već navedno, bitne odrednice nacionalnog identiteta su i kultura, običaji, vjerovanja te vrijednosti, a oni se na velikom broju razina, pa i na manifestnoj, ponašajnoj razini znatno razlikuju kod ove dvije religije što utječe na izraženost nacionalnog identiteta.

Nadalje, ono što bitno određuje položaj Bošnjaka u Hrvatskoj je činjenica da oni ne predstavljaju nacionalnu manjinu (1997. g. su isključeni iz ustavnog popisa manjina (prema Ustavu Republike Hrvatske)), dok Srbi po Ustavu imaju status nacionalne manjine. Takav položaj Bošnjaka u društvu određen je na osnovi postotka pripadnika tog naroda u ukupnom broju stanovnika na teritoriju Republike Hrvatske.

Dobiveni rezultat prema kojem Bošnjaci u Republici Hrvatskoj imaju značajno izraženiji nacionalni identitet u odnosu na Hrvate i Srbe posljedica je i toga, dakle da oni predstavljaju manjinu koja je po broju pripadnika značajna, ali nije priznata kao nacionalna manjina. Uslijed takvog položaja u odnosu na status druge dvije nacionalne skupine, kod Bošnjaka se može javiti osjećaj ugroženosti i nesigurnost vezana uz položaj u društvu, pa iz toga proizlazi potreba da se osnaži osjećaj pripadnosti nacionalnoj skupini.

Nadalje, potrebno je uzeti u obzir i specifičnost uzorka bošnjačkih ispitanika s kojima su se kontakti za sudjelovanje u istraživanju uglavnom uspostavljali u Islamskom centru u Zagrebu.

Za očekivati je da osobe koje su članovi Centra ili koji su na neki način povezani s njim imaju i naglašeniji osjećaj za vlastitu nacionalnu pripadnost jer je religijska pripadnost bitno obilježje Bošnjaka kao naroda.

Budući da se radi o mladim ljudima, studentima, za pretpostaviti je da kroz druženja te upoznavanje vlastite nacionalne kulture razvijaju i osvještavaju tu pripadnost. Ovo je u skladu i s razvojnom teorijom nacionalnog identiteta (prema Phinney, 1990.) prema kojoj je uključivanje u život vlastite etničke skupine bitna komponenta u procesu istraživanja nacionalnog identiteta.

Prikupljanjem podataka za ispitanike bošnjačke nacionalnosti na nekom "neutralnom području" izvan religijskog okruženja, kao što su se prikupljali podaci za ispitanike hrvatske nacionalnosti (na fakultetu), u uzorku bi imali i ispitanike koji imaju drugačije stavove i drugačiji doživljaj vlastitog nacionalnog identiteta.

Daljnjom analizom rezultata pokazalo se da ne postoji statistički značajna razlika u izraženosti nacionalnog identiteta između ispitanika srpske nacionalnosti i ispitanika hrvatske nacionalnosti.

Kod ispitanika srpske nacionalnosti postoji tendencija k izraženijem nacionalnom identitetu u odnosu na hrvatske ispitanike pri čemu njihova prosječna vrijednost iznosi $M=77.09$, a ispitanika hrvatske $M=71.24$. Dakle, ovdje postoji tendencija prema izraženijem identitetu, no ne i značajna razlika.

Ako obratimo pažnju na karakteristike uzorka ispitanika srpske nacionalnosti, također nalazimo isti nedostatak kao kod ispitanika bošnjačke nacionalnosti, a to je pristranost uzorka s obzirom na to da je veći dio ispitanika u članstvu Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta". Time imamo nacionalno-kulturalni element kao osnovu ostvarivanja kontakta s ispitanicima srpske nacionalnosti (kao i ispitanicima bošnjačke nacionalnosti).

Na oblikovanje i izražavanje nacionalnog identiteta utječu promjene i procesi koji se odvijaju u društvu. Imajući na umu da je postojao ratni sukob između sve tri nacionalne skupne na ovom području, te na području BiH, za očekivati je da je nacionalni identitet koncept koji se mijenja i preispituje uslijed različitih stanja i promjena u društvu.

Vidimo stoga da je nacionalni identitet dinamičan, "živ" proces koji se ne pojavljuje samostalno, nego je vezan uz ostale društvene fenomene (prema Dugandžija, 1998.).

Možemo reći i da je pitanje nacionalnosti socijalno osjetljivo pitanje te da jednim dijelom može postojati rezerviranost ispitanika da komentiraju ili procjenjuju vlastite nacionalne osjećaje. To znači da može postojati realni ili zamišljeni socijalni pritisak koji proizlazi iz činjenice da su ispitanici pripadnici nacionalne manjine koja je bila u ratnom sukobu s pripadnicima dominantne skupine. Dakle, možemo reći da kod Hrvata nema ove vrste pritiska. Teoretski, možemo očekivati da se pojavi kod Bošnjaka i Srba, no možemo pretpostaviti da kod Bošnjaka nije prisutan ili je znatno manje izražen, budući da oni postižu visok rezultat na skali nacionalnog identiteta. Moguće je da su unutargrupna zatvorenost Bošnjaka (uslijed već navedenih razloga) i potreba da se osnaži osjećaj nacionalne pripadnosti značajno umanjili postojanje i prisutnost socijalnog pritiska.

Manje izražen nacionalni identitet kod ispitanika srpske nacionalnosti može biti posljedica posebno izraženog socijalnog pritiska zbog nedavnog ratnog sukoba Hrvata i Srba.

2. SOCIJALNA DISTANCA KOD ISPITANIKA HRVATSKE, BOŠNJAČKE I SRPSKE NACIONALNOSTI

Socijalna distanca izražava stupanj bliskosti u socijalnim odnosima koji neka osoba prihvaća s pripadnicima drugih socijalnih skupina. Manje izražena socijalna distanca ukazuje na veći stupanj bliskosti koji je osoba spremna prihvatiti s prosječnim pripadnikom druge skupine.

Preko vrijednosti socijalne distance možemo utvrditi stupanj međunacionalne tolerancije. Za skupinu koja ima manje izraženu prosječnu socijalnu distancu prema određenoj socijalnoj skupini, u odnosu na procjene ostalih skupina, možemo reći da je u većoj mjeri tolerantna prema pripadnicima procjenjivane skupine. I u drugom smjeru, što je više izražena socijalna distanca prema nekoj skupini, to je manja tolerancija.

Kada ispitanik procjenjuje stupanj bliskosti koji je spreman ostvariti, njegova procjena se odnosi na prosječnog člana procjenjivane skupine.

Da bi se utvrdila izraženost socijalne distance pripadnika pojedinih nacionalnih skupina primijenjena je već opisana skala socijalne distance koju, dakle čini 7 čestica od kojih svaka izražava različit stupanj bliskosti u odnosu na druge ljude. Zadatak ispitanika je bio da označe onaj stupanj bliskosti koji su spremni prihvatiti s prosječnim pripadnicima drugih nacionalnih skupina pri čemu je numeričkim vrijednostima od 1 do 7 označen pojedini stupanj bliskosti.

Vrijednost socijalne distance za pojedinu nacionalnu skupinu izražena je kao prosjek procjena svih ispitanika te skupine.

U okviru 2. problema ovog istraživanja utvrđene su prosječne vrijednosti socijalne distance ispitanika hrvatske, bošnjačke i srpske nacionalnosti prema Hrvatima, Bošnjacima i Srbima u Hrvatskoj.

Vrijednosti su prikazane u Tablici 4.

Tablica 4. Vrijednosti aritmetičkih sredina (M) i standardnih devijacija (σ) dobivenih u mjerenju izraženosti socijalne distance ispitanika hrvatske, bošnjačke i srpske nacionalnosti prema Hrvatima, Bošnjacima i Srbima u Hrvatskoj.

nacionalnost ispitanika	procjenjivane skupine			
		HRVATI	BOŠNJACI	SRBI
HRVATI	M	1.10	2.47	2.23
	σ	0.36	1.37	1.38
BOŠNJACI	M	2.08	1.05	3.26
	σ	0.42	0.22	1.58
SRBI	M	1.88	3.59	1.38
	σ	1.04	1.84	1.12

Na temelju podataka iz tablice br. 4. vidimo da ispitanici, pripadnici pojedinih nacionalnih grupa, imaju različito izražene socijalne distance prema procjenjivanim grupama. S ciljem da utvrdimo u kojoj se mjeri ispitanici hrvatske, srpske i bošnjačke nacionalnosti razlikuju po tolerantnosti prema svojim sugrađanima druge nacionalnosti, ispitali smo postoji li statistički značajna razlika između prosječnih socijalnih distanci koju pripadnici pojedine nacionalne skupine imaju prema ostalim nacionalnim skupinama.

Za ovaj postupak korištena je analiza varijance za zavisne uzorke.

Na temelju vrijednosti F-omjera prikazanih u tablicama 5, 6 i 7 vidimo da postoje statistički značajne razlike u izraženosti socijalne distance ispitanika svake nacionalne skupine prema ostalim nacionalnim skupinama.

Nadalje smo primijenili t-test da bismo utvrdili između kojih procjena su razlike značajne, tj. prema kome su ispitanici najviše odnosno najmanje tolerantni.

Tablica 5. Tablica ANOVA za varijablu izraženost socijalne distance ispitanika HRVATSKE NACIONALNOSTI prema Hrvatima, Bošnjacima i Srbima u Hrvatskoj.

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	znač.
tretman	112.77	2	56.39	68.1	0.00
ostatak	173.89	210	0.83		

Tablica 5.1. Vrijednosti t-testova dobivenih pri testiranju razlika u izraženosti socijalne distance ispitanika HRVATSKE NACIONALNOSTI prema Hrvatima, Bošnjacima i Srbima.

grupe	t-test	znač.
Hrvati - Srbi	-8.376	0.000
Hrvati - Bošnjaci	-10.138	0.000
Srbi - Bošnjaci	-2.472	0.015

Uvidom u vrijednosti u tablici 5.1. vidimo da ispitanici hrvatske nacionalnosti imaju, u odnosu na vlastiti narod, značajno izraženu distancu prema Srbima; ($M=2.23$; $\sigma=1.38$ ($t= -8.38$; $p<0.01$)), kao i prema Bošnjacima ($M=2.47$; $\sigma=1.37$ ($t= -10.14$; $p< 0.01$)). Rezultati pokazuju da postoji također i statistički značajna razlika u izraženosti socijalne distance prema ove dvije nacionalne skupine ($t=-2.47$; $p< 0.02$) i to tako da je socijalna distanca izraženija prema Bošnjacima.

Tablica 6. Tablica ANOVA za varijablu izraženost socijalne distance ispitanika BOŠNJAČKE NACIONALNOSTI prema Hrvatima, Bošnjacima i Srbima.

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	znač.
tretman	63.51	2	31.75	42.14	0.000
ostatak	33.16	44	0.75		

Tablica 6.1. Vrijednosti t-testova dobivenih pri testiranju razlika u izraženosti socijalne distance ispitanika BOŠNJAČKE NACIONALNOSTI prema Hrvatima, Bošnjacima i Srbima.

grupe	t-test	znač.
Bošnjaci – Hrvati	12.5	0.000
Bošnjaci - Srbi	7.38	0.000
Hrvati – Srbi	-4.255	0.000

Uvidom u vrijednosti u tablici 6.1. vidimo da ispitanici bošnjačke nacionalnosti imaju, u odnosu na vlastiti narod, značajno izraženu socijalnu distancu prema Srbima ($M=3.26$ $\sigma=1.58$ ($t= 7.38$; $p<0.01$)), kao i prema Hrvatima ($M=2.08$; $\sigma=0.42$ ($t= 12.5$; $p<0.01$)). Razlika u distanci koju imaju prema Hrvatima i prema Srbima ($t= -4.255$; $p<0.01$) je značajna i to tako da je izraženija prema Srbima.

Tablica 7. Tablica ANOVA za varijablu izraženost socijalne distance ispitanika SRPSKE NACIONALNOSTI prema Hrvatima, Bošnjacima i Srbima.

izvor varijabiliteta	suma kvadrata	stupnjevi slobode	prosječni kvadrat	F-omjer	znač.
tretman	131.27	2	65.63	53.37	0.00
ostatak	118.1	96	1.23		

Tablica 7.1. Vrijednosti t-testova dobivenih pri testiranju razlika u izraženosti socijalne distance ispitanika SRPSKE NACIONALNOSTI prema Hrvatima, Bošnjacima i Srbima

grupe	t-test	znač.
Srbi – Hrvati	3.082	0.003
Srbi – Bošnjaci	-8.505	0.000
Hrvati – Bošnjaci	-7.236	0.000

Ispitanici srpske nacionalnosti imaju također, u odnosu na vlastiti narod značajno izraženu distancu prema Hrvatima ($M=1.88$; $\sigma= 1.04$ ($t= 3.08$; $p<0.01$)) kao i prema Bošnjacima ($M=3.59$; $\sigma= 1.84$ ($t= -8.5$; $p<0.01$)). Također je značajna razlika u izraženosti distanci koju imaju prema ove dvije nacionalne skupine ($t= -7.24$; $p<0.01$) i to tako da je socijalna distanca izraženija prema Bošnjacima.

Za očekivati je da ispitanici neće imati izraženu distancu prema vlastitoj nacionalnoj skupini, jer je to grupa kojoj pripadaju i s kojom se, po kriteriju nacionalnosti, identificiraju. Ako pogledamo vrijednosti naših ispitanika, vidimo da su one u skladu s ovim očekivanjem, dakle nije dobivena izražena distanca prema vlastitoj skupini. Psihološki mehanizam koji ovdje možemo primijetiti je razvijanje unutargrupne pristranosti, pri čemu grupe kojima pripadamo vrednujemo pozitivnije od onih kojima ne pripadamo, s ciljem postizanja i održavanja visoke razine samopoštovanja (Čorkalo, 2003.). Pri tome dolazi do razvijanja i održavanja pozitivnog socijalnog identiteta. Nepostojanje socijalne distance znači prihvaćanje najvećeg stupnja bliskosti s nekom osobom, a to je bračna veza.

Iz ovog proizlazi da svaka nacionalna grupa u ovom istraživanju prihvaća najveći stupanj bliskosti ("stupiti u brak") s pripadnicima vlastite nacije. Daljnjim uvidom u vrijednosti vidimo da su svi ispitanici, dakle pripadnici svih skupina, na brak spremni samo s pripadnicima vlastite nacije i niti s jednom drugom (od navedenih). S ostalim nacijama ispitanici su spremni ostvarivati ostale vrste veza, dakle bliska prijateljstva, živjeti i raditi zajedno i sl. Nepoželjnost ostvarivanja braka s drugim nacijama vjerojatno proizlazi iz nedavne prošlosti u kojoj su sve tri nacije bile u sukobu (sukob s Bošnjacima se dođuše nije odvijao na teritoriju Republike Hrvatske, ali su sve ove nacije bile međusobno u ratnom sukobu.). Uslijed ratnih iskustava i sukoba, te njihovih posljedica, može se pretpostaviti da se još nije razvilo međusobno povjerenje koje je osnova za bliski odnos poput bračne zajednice.

Također, potrebno je naglasiti i samu logiku od koje se polazi pri tumačenju rezultata dobivenih na skali socijalne distance. Polazi se od pretpostavke da stupanj bliskosti (izražen procjenom na skali) koji je osoba spremna ostvariti s članom određene grupe odgovara njenom odabiru i ponašanju u stvarnom životu (Payne i York, 1974., prema Čilić, 1997.).

Iz ovoga možemo zaključiti da su kod ispitanika koji pripadaju različitim nacionalnim skupinama, na razini procjene, za ostvarivanje bliskih obiteljskih odnosa jake i vrlo bitne granice nacionalne pripadnosti.

Kod **ispitanika hrvatske nacionalnosti** pokazalo se da je razlika u izraženosti socijalne distance prema Bošnjacima i Srbima statistički značajna. No, ako pogledamo same vrijednosti socijalnih distanci, vidimo da su one vrlo slične (prema Srbima $M=2.23$; prema Bošnjacima $M=2.47$) (razlika među njima iznosi 0.24.), te da obje ove vrijednosti dobivene na skali socijalne distance pripadaju istoj kategoriji, tj. istom stupnju bliskosti. Stoga možemo reći da u statističkom smislu postoji značajna razlika u izraženosti socijalne distance prema navedenim skupinama, no ta razlika u praktičnom smislu, kada interpretiramo dobivene vrijednosti kroz kategorije bliskosti odnosa, nema značenja jer ove vrijednosti ne predstavljaju različite kategorije. Dakle, praktično govoreći, radi se o istom stupnju bliskosti te stoga možemo reći da su ispitanici hrvatske nacionalnosti

jednako tolerantni prema manjinskim skupinama. Oni su s pripadnicima navedenih nacionalnosti spremni biti "bliski prijatelji".

Možemo se osvrnuti i na rezultate koji su na ovu temu dobiveni u okviru Ljetne psihologijske škole, 1998. godine. U istraživanju nacionalnog identiteta i međunacionalne tolerancije dobiveno je da su ispitanici hrvatske nacionalnosti, u prosjeku, spremni živjeti i raditi s pripadnicima drugih nacija, ali ne i stvarati bliske veze s njima. U ovom istraživanju, Hrvati su s Bošnjacima i Srbima spremni biti "bliski prijatelji". (Potrebno je, međutim, navesti da se ne radi o istim karakteristikama uzorka; mi imamo studente; ispitanici u navedenom istraživanju pripadaju različitim dobnim skupinama, pa prema tome taj uzorak je heterogen jer ga čine i zaposleni, nezaposleni, studenti te učenici.)

Ispitanici bošnjačke nacionalnosti imaju značajno izraženiju socijalnu distancu prema Srbima, dakle, ona je značajno veća nego distanca prema Hrvatima, što implicira i stupanj tolerancije prema ovim skupinama. Dakle, ovi su ispitanici tolerantniji prema Hrvatima nego prema Srbima u Hrvatskoj.

Ovakvi rezultati mogu biti posljedica nedavne prošlosti koju su obilježili ratni sukobi Bošnjaka i Hrvata, te Bošnjaka i Srba. Činjenica da Bošnjaci žive na teritoriju Republike Hrvatske (gdje su Hrvati većinski narod) dovodi do toga da su prema tom narodu tolerantniji, u odnosu na Srbe, koji su u Hrvatskoj manjina. Prema vrijednostima dobivenim na skali socijalne distance, Bošnjaci su s Hrvatima spremni biti "bliski prijatelji", a sa Srbima "susjedi"/da stanuju vrata do vrata/.

Ispitanici srpske nacionalnosti imaju značajno izraženiju distancu prema Bošnjacima nego prema Hrvatima, što znači da su prema ovoj nacionalnoj skupini ujedno i manje tolerantni nego prema Hrvatima. Razlog ovakvog odnosa također može biti, kako je već spomenuto kod ispitanika bošnjačke nacionalnosti, da osobe koje su pripadnici manjinske grupe nastoje razvijati tolerantniji i bolji odnos s dominantnom grupom.

Prema vrijednostima dobivenim na skali socijalne distance, Srbi su s Hrvatima spremni biti "bliski prijatelji", a s Bošnjacima "susjedi".

Ako pogledamo numeričke vrijednosti (vrijednosti socijalne distance) na osnovi kojih donosimo ove zaključke, vidimo da distanca Bošnjaka prema Srbima iznosi 3.26, a Srba prema Bošnjacima 3.59. Naime, vrijednosti bi se mogle promatrati na taj način kao da pripadaju različitim kategorijama (stupnjevima bliskosti) (da se vrijednost 3.5 odnosi na kategoriju "susjedi", a više od toga na kategoriju "raditi zajedno") pri čemu bi ove distance nosile različito značenje.

Razlika između ovih vrijednosti je vrlo mala, svega 0.33 te stoga ne predstavlja kategorijalnu razliku, dakle sadržajno se radi o istom stupnju bliskosti.

Primjećujemo da se kod obje manjinske skupine javlja izraženija distanca prema drugoj manjinskoj skupini (Srba prema Bošnjacima i Bošnjaka prema Srbima)

nego prema dominantnoj grupi. Ovakav rezultat je i očekivan.

Naime, za očekivati je da smo u društvu u kojem živimo i u kojem smo manjina, tolerantniji prema dominantnoj skupini.

Na temelju dobivenih rezultata prihvaćamo početnu hipotezu.

3. ISPITATI RAZLIKE U STUPNJU SOCIJALNE DISTANCE KOD ISPITANIKA NISKO I VISOKO NACIONALNOG IDENTITETA

U dosadašnjim istraživanjima utvrđeno je da postoji značajna povezanost između varijabli nacionalnog identiteta i socijalne distance. Ovakvi rezultati se mogu objasniti već spomenutim postavkama teorije socijalnog identiteta Tajfela i Turnera (Tajfel, H. i Turner, J.C., 1986.) Prema ovoj teoriji, stvaranje ili poboljšanje pozitivne slike o sebi razvija se i kroz osjećaj pripadnosti određenim grupama. Time se oblikuje pozitivan socijalni identitet. Nacionalni identitet je bitan dio socijalnog identiteta, koji proizlazi iz osjećaja pripadnosti nacionalnoj grupi.

Jačanje nacionalnog identiteta ostvaruje se isticanjem vlastite nacije kao različite od ostalih nacija. Ovaj proces je naglašen kada se druge nacije smatraju manje vrijednima ili neprijateljskima.

Ako polazimo od ovih pretpostavki, za očekivati je da će osoba koja ima izraženiji nacionalni identitet imati i izraženiju socijalnu distancu prema drugim nacionalnim grupama, dakle, biti će manje sklona ostvarivanju bliskih veza s osobama druge nacionalnosti. Ovo ujedno znači da su takve osobe i manje tolerantne prema pripadnicima drugih nacionalnih skupina.

To su pokazali i rezultati dobiveni u istraživanju Ljetne psihologijske škole u Dubrovniku 1998. godine, prema kojima ispitanici, s izraženijim nacionalnim identitetom imaju izraženiju i socijalnu distancu (prema Čorkalo i Kamenov, 1999.). Ispitanici u ovom istraživanju su bili hrvatske nacionalnosti, a između ostalih, procjenjivali su socijalnu distancu i prema Bošnjacima i Srbima.

Kroz te procjene dobiveno je da ispitanici izraženijeg nacionalnog identiteta imaju i izraženiju socijalnu distancu. Od svih procjenjivanih skupina (Talijani, Bošnjaci, Srbi, Mađari, Makedonci, Židovi, Romi, Albanci, Slovenci) efekt je najizraženiji prema Srbima, zatim prema Bošnjacima. Ovakav rezultat je u skladu s očekivanjem s obzirom na ratne sukobe koji su postojali između pripadnika ovih nacionalnih skupina.

U istraživanju odnosa nacionalnog identiteta i socijalne distance u radu pod nazivom "Nacionalni identitet i socijalna distanca Hrvata i Bošnjaka" (Paratušić, 2001.) korišten je isti uzorak ispitanika hrvatske nacionalnosti s kojim i mi radimo. Na ovom uzorku je dobivena također značajna povezanost između nacionalnog identiteta i socijalne distance, pri čemu je dobiveno da je efekt najizraženiji prema Srbima, zatim prema Bošnjacima.

Na uzorku ispitanika bošnjačke nacionalnosti nisu dobivene značajne korelacije između ovih varijabli. Najvjerojatnije je tome razlog mali broj ispitanika (N=40). No, i u ovim rezultatima postoji trend koji ide u prilog prethodnim rezultatima.

U okviru našeg istraživanja, odnos između nacionalnog identiteta i socijalne distance utvrdili smo na sljedeći način: uzorak ispitanika hrvatske nacionalnosti podijelili smo u dvije grupe s obzirom na stupanj izraženosti nacionalnog identiteta. Zanimalo nas je postoji li razlika u izraženosti socijalne distance između ove dvije skupine ispitanika. Socijalna distanca utvrđena je prema Srbima i Bošnjacima.

Na uzorku ispitanika hrvatske nacionalnosti (N=110) raspon rezultata za varijablu izraženost nacionalnog identiteta je takav da minimalna vrijednost iznosi 35, a maksimalna vrijednost iznosi 122.

Da bismo odgovorili na postavljeni problem, potrebno je razlikovati ispitanike koji imaju u većoj odnosno manjoj mjeri izražen nacionalni identitet. To smo učinili pomoću centralne vrijednosti na osnovi koje smo podijelili uzorak.

Centralna vrijednost je središnja vrijednost koja se u skupu rezultata poredanih po veličini nalazi točno u sredini. Na navedenom uzorku centralna vrijednost je 72. S obzirom na ovu vrijednost rezultati su raspoređeni u dvije skupine. Skupinu s manje izraženim nacionalnim identitetom čine ispitanici čije su vrijednosti na skali nacionalnog identiteta manje ili jednake vrijednosti 72, a ispitanici čije su vrijednosti veće od 72 čine skupinu s izraženijim nacionalnim identitetom.

Nadalje su izračunate vrijednosti socijalne distance koje imaju članovi ovih dviju skupina (prema Bošnjacima te prema Srbima) i testirane su razlike između navedenih skupina. Rezultati su prikazani u sljedećim tablicama:

Tablica 8. Prikaz prosječnih vrijednosti rezultata dobivenih na Skali nacionalnog identiteta za dvije skupine ispitanika hrvatske nacionalnosti.

grupna pripadnost ispitanika	N	M	σ
1	57	58.01	11.39
2	46	87.63	13.13

Legenda:

1. skupina ispitanika hrvatske nacionalnosti s niskim nacionalnim identitetom ($C \leq 72$)
2. skupina ispitanika hrvatske nacionalnosti s visokim nacionalnim identitetom ($C > 72$)

Da bismo utvrdili postoji li značajna razlika u izraženosti nacionalnog identiteta između ove dvije skupine ispitanika hrvatske nacionalnosti, proveli smo t-test za nezavisne uzorke. Dobivene vrijednosti: $t = -12.25$; $df = 101$; $p < 0.01$. Dakle, skupine se razlikuju u izraženosti nacionalnog identiteta koji je izraženiji kod druge skupine.

Tablica 9. Prikaz prosječnih vrijednosti rezultata dobivenih mjerenjem socijalne distance prema SRBIMA za dvije skupine ispitanika hrvatske nacionalnosti.

grupna pripadnost ispitanika	N	M	σ
1	57	1.88	1.12
2	44	2.77	1.60

Legenda :

1. skupina ispitanika hrvatske nacionalnosti s niskim nacionalnim identitetom ($C \leq 72$)
2. skupina ispitanika hrvatske nacionalnosti s visokim nacionalnim identitetom ($C > 72$)

Da bismo utvrdili postoji li razlika u izraženosti socijalne distance između ove dvije grupe, koristili smo t-test za nezavisne uzorke. Vrijednost dobivenog t-testa iznosi: $t = -3.31$; $df = 99$; $p < 0.01$, što znači da je socijalna distanca prema Srbima veća kod ispitanika hrvatske nacionalnosti s visokim nacionalnim identitetom.

Tablica 10. Prikaz prosječnih vrijednosti rezultata dobivenih mjerenjem socijalne distance prema BOŠNJACIMA za dvije skupine ispitanika hrvatske nacionalnosti.

grupna pripadnost ispitanika	N	M	σ
1	55	2.15	1.19
2	44	2.98	1.50

Legenda :

- 1 skupina ispitanika hrvatske nacionalnosti s niskim nacionalnim identitetom ($C \leq 72$)
2. skupina ispitanika hrvatske nacionalnosti s visokim nacionalnim identitetom ($C > 72$)

Da bismo utvrdili postoji li razlika u izraženosti socijalne distance između ove dvije grupe, koristili smo t-test za nezavisne uzorke. Vrijednost dobivenog t-testa iznosi: $t = -3.07$; $df = 97$; $P < 0.01$, što znači da je socijalna distanca prema Bošnjacima veća kod ispitanika hrvatske nacionalnosti s visokim nacionalnim identitetom.

Na temelju dobivenih vrijednosti vidimo da kod skupina s različito izraženim nacionalnim identitetom postoje statistički značajne razlike u izraženosti socijalne distance prema drugim nacionalnim skupinama.

Vidimo da vrijednosti socijalne distance, koju ispitanici hrvatske nacionalnosti s manje izraženim nacionalnim identitetom imaju prema Srbima u Hrvatskoj iznosi $M=1.88$, a prema Bošnjacima $M=2.15$. Oni su, dakle s pripadnicima nacionalnih manjina spremni biti bliski prijatelji.

Vrijednost socijalne distance, koju imaju ispitanici hrvatske nacionalnosti s više izraženim nacionalnim identitetom, prema Srbima iznosi $M=2.77$, a prema Bošnjacima $M=2.98$. Ovi ispitanici su s pripadnicima nacionalnih manjina, dakle, spremni biti susjedi.

Kao što je navedeno uz tablice 9. i 10, razlike između skupina hrvatskih ispitanika u izraženosti socijalne distance prema Bošnjacima te Srbima su statistički značajne.

Ovaj rezultat je, dakako, vezan i uz toleranciju, što znači da je skupina s izraženijim nacionalnim identitetom manje tolerantna prema navedenim nacionalnim manjinama.

Kod druge skupine je značajno manje izražen nacionalni identitet, te je i manje izražena socijalna distanca, dakle, ovi ispitanici su tolerantniji prema sugrađanima srpske i bošnjačke nacionalnosti.

S obzirom na dobivene rezultate, prihvaćamo početnu hipotezu.

Ovdje, dakle ponovo vidimo da što je veća unutargrupna vezanost, veća je i socijalna distanca prema članovima druge nacionalne grupe. Kada članovi grupe imaju manje izražen nacionalni identitet, tada je manja distanca prema članovima drugih nacionalnih grupa.

Ovim rezultatima smo potvrdili i prethodne rezultate u drugim istraživanjima u kojima se utvrđivao odnos između navedenih varijabli.

Vidimo da su ispitanici hrvatske nacionalnosti u jednakoj mjeri tolerantni i prema Bošnjacima i prema Srbima u Hrvatskoj. Kao grupe s različito izraženim nacionalnim identitetom, oni se međusobno razlikuju u stupnju tolerantnosti, što znači da je grupa s manje izraženim nacionalnim identitetom tolerantnija prema manjinama, i po vrijednostima socijalnih distanci možemo reći da ne čini pri tom razliku među njima (pripadnike obiju nacionalnih manjina prihvaća kao bliske prijatelje), dok je grupa s izraženijim nacionalnim identitetom manje tolerantna (ne želi ostvarivati bliska prijateljstva s pripadnicima navedenih manjina) i također vidimo da ne čini razliku među njima.

Postojanje distance prema Srbima možemo objasniti postojanjem realnog sukoba te razlikom u vjeroispovijesti, a distancu prema Bošnjacima, pored sukoba, i razlikom u religiji. Ovakav trend odnosa prema ove dvije manjine prisutan je i u rezultatima koji su dobiveni u radu Ljetne psihologijske škole 1998. gdje je prema ovim manjinama podjednako izražena socijalna distanca.

Možemo, dakle zaključiti da su rezultati, dobiveni u okviru 3. problema, u skladu s podacima iz literature, što znači da su sukladni s rezultatima istraživanja u kojima je utvrđeno postojanje povezanosti između varijabli nacionalni identitet i socijalna distanca.

Kako smo već naveli, izraženost socijalne distance indikator je postojanja predrasuda prema nekoj skupini što ukazuje na stupanj međunacionalne tolerancije. Stoga možemo reći da su skupine s izraženijim nacionalnim identitetom manje tolerantne prema procjenjivanim nacionalnim grupama u odnosu na skupine s manje izraženim nacionalnim identitetom.

Na završetku ove diskusije potrebno je naglasiti koliko je bitno razvijati i njegovati tolerantne odnose i uvažavati međusobne razlike, bilo da su one nacionalne, ili da proizlaze iz bilo kojih kategorija ili grupa koje su drugačije od onih kojima mi pripadamo.

U vrijeme nastajanja sve većeg broja višenacionalnih država, te razvoja multikulturalnog društva, važno je učiti na koji način razvijati zdrav socijalni identitet (posebno aspekte nacionalnog identiteta) da bi se njegovala i razvijala multikulturalna zajednica. Ovakva zajednica podrazumijeva suživot pripadnika različitih kulturnih, rasnih te nacionalnih skupina, a temelji se na prihvatanju i razumijevanju različitosti, odnosno na međusobnoj toleranciji.

Nedavna prošlost puna ratnih sukoba na ovim prostorima jasno je pokazala do čega dovodi dugogodišnje ignoriranje problema koji se očituje kao međunacionalna napetost, te problem nemogućnosti toleriranja razlika među pripadnicima različitih nacionalnosti.

Očito je da je od velike važnosti istraživanje i razumijevanje koncepta nacionalnog identiteta i socijalne distance, te njihove međusobne povezanosti. Time dobivamo bitne informacije o prirodi i karakteristikama pojava vezanih uz ove koncepte, što omogućuje predviđanje odnosa i događaja u društvu. Na taj način se osvještava i skreće pozornost na postojanje neželjenih pojava, te je moguće njihovo usmjeravanje u željenom pravcu.

Ovo je posebno bitno s obzirom na činjenicu da socijalna distanca koju jedna grupa ima prema drugoj grupi predstavlja jedan od prediktora ponašanja prema toj vanjskoj grupi (Le Vinne i Campbel, 1973., prema Čilić, 1977.).

5. ZAKLJUČAK

Rezultati ovog istraživanja provedeni su na uzorku studenata hrvatske, bošnjačke i srpske nacionalnosti.

1. Utvrđeno je da postoji razlika u izraženosti prosječnog nacionalnog identiteta između ispitanika hrvatske, bošnjačke i srpske nacionalnosti pri čemu je prosječna vrijednost nacionalnog identiteta za ispitanike bošnjačke nacionalnosti statistički značajno veća od prosječne vrijednosti nacionalnog identiteta ispitanika hrvatske te ispitanika srpske nacionalnosti.

Razlika u vrijednosti prosječnog nacionalnog identiteta između skupine ispitanika hrvatske i srpske nacionalnosti nije se pokazala statistički značajna.

2. Utvrđeno je da kod **ispitanika hrvatske nacionalnosti** postoji statistički značajna razlika u izraženosti socijalne distance prema Bošnjacima i prema Srbima. Uvidom u vrijednosti socijalne distance vidimo da ta razlika ne predstavlja sadržajnu razliku; te interpretirajući značenje rezultata u praktičnom smislu, možemo zaključiti da je biti "blizak prijatelj" najveći stupanj bliskosti koji su ovi ispitanici spremni ostvariti s pripadnicima navedenih manjina.

Ispitanici bošnjačke nacionalnosti imaju značajno izraženiju prosječnu socijalnu distancu prema Srbima i najviši stupanj bliskosti koji su spremni ostvariti s njima je "biti susjedi", u odnosu na prosječnu socijalnu distancu prema Hrvatima, s kojima bi bili spremni ostvariti blizak prijateljski odnos.

Ispitanici srpske nacionalnosti imaju značajno izraženu prosječnu socijalnu distancu prema Bošnjacima, s kojima bi pristali da budu "susjedi", za razliku od manje izražene socijalne distance prema Hrvatima, s kojima bi bili spremni ostvariti blizak prijateljski odnos.

3. Utvrdili smo da između dvije skupine ispitanika hrvatske nacionalnosti, koje se značajno razlikuju po izraženosti nacionalnog identiteta, postoje značajne razlike u izraženosti socijalne distance prema drugim nacionalnim skupinama (Bošnjacima i Srbima). Ispitanici s manje izraženim nacionalnim identitetom imaju i manje izraženu socijalnu distancu prema navedenim manjinskim skupinama, a s njima su spremni biti "bliski prijatelji". Ispitanici s izraženijim nacionalnim identitetom imaju izraženiju socijalnu distancu prema navedenim manjinama, te su s njima spremni biti "susjedi".

Iz ovih rezultata vidimo da su ispitanici hrvatske nacionalnosti, uzevši u obzir izraženost socijalne distance unutar pojedine grupe ovih ispitanika, jednako tolerantni prema Bošnjacima i Srbima, odnosno da ne prave razliku među njima kao nacionalnim grupama.

6. SAŽETAK

Istraživanje pod nazivom "Nacionalni identitet i socijalna distanca studenata hrvatske, bošnjačke i srpske nacionalnosti" provedeno je na uzorku studenata različitih fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Podaci su prikupljeni tijekom 2000. i 2002. godine. Ukupan broj ispitanika iznosi N= 204.

Istraživanjem su utvrđene razlike u izraženosti nacionalnog identiteta među navedenim skupinama ispitanika, pri čemu ispitanici bošnjačke nacionalnosti imaju najizraženiji nacionalni identitet, za razliku od ispitanika hrvatske i srpske nacionalnosti kod kojih je nacionalni identitet izražen u jednakoj mjeri te je značajno manji.

Istraživanjem su utvrđene razlike u izraženosti socijalne distance ispitanika prema Hrvatima, Bošnjacima i Srbima, građanima Republike Hrvatske. Socijalna distanca ukazuje na stupanj bliskosti koji su ispitanici spremni ostvariti s prosječnim pripadnikom određene socijalne skupine. Time je izražavanje socijalne distance indirektan način mjerenja predrasuda prema određenoj nacionalnoj skupini, te je ujedno i mjera međunacionalne tolerancije.

Kod **ispitanika hrvatske nacionalnosti** dobivena je statistički značajna razlika u izraženosti socijalne distance prema Bošnjacima i prema Srbima. Interpretirajući rezultate u praktičnom smislu, dobivena statistička razlika ne predstavlja sadržajnu razliku, te stoga možemo reći da stupanj bliskosti koji su ovi ispitanici spremni ostvariti s Bošnjacima i Srbima je da budu bliski prijatelji.

Ispitanici bošnjačke nacionalnosti imaju značajno izraženu prosječnu socijalnu distancu prema Srbima i najviši stupanj bliskosti koji su spremni ostvariti s njima je "biti susjed", u odnosu na prosječnu socijalnu distancu prema Hrvatima, s kojima bi bili spremni ostvariti blizak prijateljski odnos. Ovi ispitanici su, dakle, tolerantniji prema Hrvatima nego prema Srbima.

Ispitanici srpske nacionalnosti imaju izraženu socijalnu distancu u istoj mjeri kao i bošnjački ispitanici, pri čemu su, dakle s dominantnom nacionalnom skupinom spremni ostvariti bliska prijateljstva, dok su s Bošnjacima spremni tek biti susjedi. Dakle, tolerantniji su prema Hrvatima nego Bošnjacima.

Pripadnici manjinskih skupina međusobno razvijaju veću socijalnu distancu (u odnosu na distancu prema Hrvatima) pri čemu su međusobno spremni biti susjedi. Dakle, možemo reći da su oni međusobno manje tolerantni.

Ispitanici u ovom uzorku, pripadnici različitih nacionalnih skupina, u prosjeku, nisu spremni niti s jednom drugom nacionalnom skupinom ostvariti najviši stupanj bliskosti, a to je, prema skali socijalne distance, stupanje u brak.

Na uzorku ispitanika hrvatske nacionalnosti utvrđeno je da postoji značajna razlika između ispitanika s izraženim i onih s manje izraženim nacionalnim identitetom. Nadalje se utvrdilo da ispitanici s manje izraženim nacionalnim identitetom imaju značajno manje izraženu socijalnu distancu prema nacionalnim skupinama (i Bošnjacima i Srbima) i obrnuto, ispitanici s izraženijim nacionalnim identitetom imaju izraženiju socijalnu distancu prema navedenim nacionalnim skupinama.

Ovi rezultati idu u prilog rezultatima dobivenim u prethodnim istraživanjima u kojima je utvrđena povezanost između varijabli nacionalnog identiteta i socijalne distance.

KLJUČNE RIJEČI

Nacionalna pripadnost, manjinska grupa, dominantna grupa, nacionalni identitet, socijalna distanca, međunacionalna tolerancija.

7. LITERATURA

1. Čilić, L. (1997.). Etnička distanca Hrvata i Muslimana u Lašvanskoj dolini poslije rata. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
2. Čorkalo, D. (2003.). Stavovi i ponašanja među grupama. U: Ajduković, D. (Ur.) Socijalna rekonstrukcija zajednice. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, str. 173-194.
3. Čorkalo, D. i Kamenov, Ž. (1999.) (Ur.) Nacionalni identitet i međunacionalna tolerancija. Izvještaj s VIII ljetne psihologijske škole. Jastrebarsko: Naklada Slap.
4. Dugandžija, N. (1998.). Nedorečenost i zavodljivost etničko-nacionalnog sindroma. U: Čičak – Chand, R. i Kumpes, J. (Ur.) Etničnost, nacija, identitet. Hrvatska i Europa. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, str. 29-45.
5. Feather, N.T. (1994.). Values and national identification: Australian evidence. *Australian Journal of Psychology*, 46, str. 35 – 40.
6. Heršak, E. (1998.). Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
7. Knudsen, K. (1977.). Scandinavian neighbours with different character? Attitudes toward immigrants and national identity in Norway and Sweden. *Acta Sociologica*, 40, str. 223 – 243.
8. Lauri, A. (1999.). Provjera Pettigrewovih postavki o izraženosti "krajnje atribucijske pogreške". Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
9. Lerotić, Z. (1998.). Građanski nacionalizam i etnonacionalizam. U: Čičak – Chand, R. i Kumpes J. (Ur.) Etničnost, nacija, identitet. Hrvatska i Europa. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, str. 29-45.

10. Paratušić, A. (2001.). Nacionalni identitet i socijalna distanca Hrvata i Bošnjaka. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
11. Pennington, D.C. (1997.). Osnove socijalne psihologije. Jastrebarsko: Naklada Slap.
12. Petz, B. (1992.). Psihologijski rječnik. Zagreb: Prosvjeta.
13. Phinney, J. S. (1990.). Ethnic identity in adolescent and adults: review of research. *Psychological Bulletin*, 108, str. 499 – 514.
14. Rex, J. (1996.). National identity in the democratic multi – cultural state. *Sociological Online*, 1, str. 122- 135.
15. Šiber, I. (1998.). Osnove političke psihologije. Zagreb: Politička kultura.
16. Tajfel, H. i Turner, J.C. (1986.). The social identity theory of intergroup behavior. U: Worchel, S. i Austin, W.G. (Ur.) *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago: Nelson - Hall Publishers, str. 7-24.
17. Zvonarević, M. (1983.). Socijalna psihologija. Zagreb: Školska knjiga.